

KİTAP İNCELEMESİ: DEMOKRASİ ARAYIŞINDA KENT

Mesut Can AKÇAY¹

Makale Geliş Tarihi: 10.04.2019
Makale Kabul Tarihi: 25.03.2020

Yazar: Prof. Dr. Kürşat Bümin
Basım Yılı: 2016
Sayfa Sayısı: 170
Yayınevi: Çizgi Kitabevi
ISBN: 978-605-5999-60-5

İnceleyeceğimiz kitap, ilk çağlardan günümüze uzanan bir *arayışın* peşindedir. Bu arayış, insan-toplum-iktidar temelinde gelişim gösteren ve *tarihi olay* olarak adlandırılan dönemlerde biçimlenen kentleri konu edinmektedir. Bu anlamda yazarın konuyu kavrayış biçimi de tarihi olaylar perspektifinde idealize edilmek istenen *kent mekânı* üzerinedir. Kitapta, kent mekânının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimler, ideal olarak düşünülen kent mekânı tasarıları, yalnız bir kent tarihi konusu olarak ele alınmamış, her bir yargının felsefi çözümlemesi ile işlenmiştir.

Giriş bölümü dâhil olmak üzere 22 bölümden oluşan kitapta ele alınan konular şu şekildedir; *Kent Kimin? Kentsel Devrim, Kentsel Devrim Bürokratik Devrim, Diyalog Kente Giriyor, Geometri Kente İniyor, Filozofun Kenti, "Polis"ten "Kozmopolis"e, Kentin Tanrısından Tanrı'nın Kenti'ne, "Kentin Havası Özgür Kılar", Monarşi Gelişiyor Caddeler Gelişiyor, "Yok- Ülke"nin Sıkıcı Kenti, "Olmayan Bir İnsana İdeal Bir Kent", Nostaljik-Kültüralist Yaklaşım, Kropotkin: "Geleceğe Kural Konamaz", Marxizim ve Kent, Militer Şehircilik, "Hayatı Değiştirmek Kenti Değiştirmektir", Çağdaş "Mimar-Demiurgos"lar, Mimaride Katılım, Demokrasi İçin Yeni Bir Mücadele: Kentsel Hareketler.*

Kitabın, *Kent Kimin?* Başlığını taşıyan bölümünde *kentin* hangi disiplinin konusu olduğu üzerinde durulmakta ve psikanalizden sınıf mücadelesine, sosyolojiden ekonomiye kadar geniş bir alanın konusu olduğu ifade edildikten sonra kentin bütün disiplinlerden önce orada yaşayanların -kentlilerin- asıl konusu olduğu vurgulanmaktadır. Bu anlamda kentin kurulması, düzenlenmesi, ortaya çıkan sorunların çözülme gereksinimi uzmanların değil doğrudan kentlilerin işidir. Kentlilerin kentlerle kurdukları ilişki demokrasi sorununu ortaya çıkarmakta ve kenti bireyden ayrı düşünülemez kılmaktadır. Bu bölümde üzerinde durulan konu da tam bu noktada kentlilere görevler yüklemekte ve etkin katılım sağlanmadan iyi bir kentin kurulmasının mümkün olmadığı ifade edilmektedir (s.13-16).

Yazar, kenti ilk sahiplenen yapıları açıkladığı kitabın, *Kentsel Devrim* bölümünde; komünler, kilise, yurttaşlar, krallar, hatta tanrıların kentlerini ele almaktadır. Ona göre bu ilk kentlerde, insan davranışlarının ve dış dünyanın kendilerinin özünde olan bir değeri bulunmamaktadır. Çünkü bunlar kendilerini aşan bir gerçekliği ortaya çıkardığı için gerçektir. Bu gerçeklik algısı ilk kentlerin yapısını belirleyen temel unsur olmuş ve bu da kentlileri, yaradılışın başladığı yer olarak gördüğü yerlerde kentlerini kurmaya itmiştir. MÖ 3000' de kentlilerin dünyayı algıladıkları bu ilk edinimler yerini Gordon Childe'nin *Kentsel Devrim*

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, e-mail: mesutcanakcay@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4375-8228>

olarak adlandırdığı toplumsal değişimlere bıraktığında ise Mezopotamya, Mısır ve İndus vadisinde artık küçük topluluklar yoktur, çeşitli meslek ve sınıfları içeren yapılar vardır. Kentlerin genişliği ve nüfusu bir iş bölümünü gerekli kıldığında toplumsal iş bölümüne dayalı ilk kentler ortaya çıkmıştır. Bu kentlerde askerler, rahipler, devlet memurları ve tabii yöneten yerini almıştır. Kısacası bürokrasi kentlere girmiştir. Kentler bu iş bölümü zemininde şekillenmiş; saraylar, anıt mezarlar, tapınak ve atölyeleri ile önceki kentlerden farklı bir politik, ekonomik ve dinsel bir düzenin, uygarlığın merkezi haline gelmiş ve devletsiz toplum yapısından devletli topluma geçmiştir (s.16-18).

Kitabın, *Kentsel Devrim Bürokratik Devrim, Diyalog Kente Giriyor, Geometri Kente İniyor* başlıklı bölümlerinde kentsel devrim ile devletli bir toplum yapısının ortaya çıkışının doğurduğu despotik yönetimler etkisinde biçimlenen kent mekânından, iktidarın *ortada* olduğu, demokrasinin düşünüldüğü ve yaşandığı Atina Sitesi'ne kadar geçen süreçte kent mekânının değişimleri ele alınmaktadır. Bu anlamda kentsel devrimle birlikte kent mekânı, sınırsız güce sahip yöneticinin gücünün somutlaştığı yer olacaktır. Toplumun her alanında sürekli bir müdahale ile biçimlenen bu kentler; saray, tahıl ambarı ve tapınaktan oluşan bir kaledir. Kentin sarsılmaz bir otorite ile biçimlenmeye başlaması, kentlileri otoriteye boyun eğmeyi bir erdem olarak

gösterecek ve otoritenin gazabından korunmanın yolu bu erdeme uymak olarak algılanacaktır. Savaşın bir kurum haline gelmesi de bu dönemde kentsel devrimin bir sonucu olarak ortaya çıkacaktır (s.21). Gerçekliği kavrayış otoritenin çizdiği sınırlar kadar olacak ve otoritenin gücünü sembolize eden kentleri biçimlendirme tutkusu tekniğin ilerlemesini zorunlu kılacaktır. Mimarının iktidarla yüzyıllarca sürecek birlikteliği bu şekilde başlayacaktır (s.22). VIII. yüzyıldan itibaren Atina Sitesi ile birlikte *sarsılmaz otorite* ilk defa çözülmeye başlayacak ve toplumun yönetimi Atinalı yurttaşların katıldığı mecliste olacaktır. Sanat vazgeçilmez bir araç haline gelecek ve sanat konuşmak için bir *serbest zaman* gereksinimi ortaya çıkacaktır. Ayrıca Atinalı yurttaşlar tüm toplumsal etkinliklere doğrudan katılarak *aktör* konumuna gelecek, otoriter yönetimlere karşı olan çekinceleri onlara, yöneticilerini sürekli değiştirecektir (s.25-26). Site demokrasisinde bir krizin ortaya çıkması ile birlikte de “Geometri” kente girecektir. Denize ve kente açık bir yapıya sahip olan kent surların ardına kapanacak, devlet herkes için iyi olan bir filozofa teslim edilecektir. Geometrinin kente inmesi ilk şehirci- ütöplast Hippodamos’a yeni bir kent kurmak için plan hazırlatacaktır. Bu plan düz çizgiler ve dik açıları ile kentin bütününe uygulanacak, Helenistik dönem ile birlikte Roma İmparatorluğu’nun hâkim kent planı halini alacaktır (s.29).

Kitabın, *Filozofun Kenti* başlığını taşıyan bölümünde ideal kent arayışının başladığını görürüz. Bunun ilk örneğini veren ise Platon’dan başkası değildir. Ona göre, “değişim kötü,

durulma tanrılıktır". Algılanan evrenin ötesinde bir gerçeklik varsa yeni kurulacak sitede burada aranmalıdır. Platon'un bu yaklaşımı ona, ideal sitesini tasarlayacaktır. Onun sitesi, yurttaşlara kırdı ve kentte birer ev vermektedir. Devlet ve kent merkezden birleşecek şekilde 12 bölgeye ayrılacak ve kentin etrafında surlar bulunmayacaktır. Platon'un bu tekbiçimlilik ve simetrisi Thomas More'un "Ütopya"sında da kendisini gösterecek ve bir kenti görmek tüm kentleri görmek anlamına gelecektir (s.35-37).

Kent devletinin önemini yitirmeye başlaması kitapta "Polis"ten "Kozmopolis"e bölümünde ele alınmaktadır. Bu anlamda Aristoteles'in, biyoloji temelli felsefesinde rasyonel yapılara yer yoktur. O ideal devlet konusunda değil, devlet ideali üzerinde duracaktır. Yazar, bu noktada Platon ve Aristoteles'in kent ideallerine karşı Sabine'nin eleştirisine yer vermektedir. Sabine göre, hem Platon hem de Aristoteles'in çalışmaları şehir devleti içindir. Her iki düşünür de gelişmiş uygarlık algılarını site-kent devletinden ayrı düşünmemekte ve insanların yalnızca bu yapıda mutlu olabileceğine inanmaktadır (s.37). Polis'in yerini Kozmopolis, yurttaşın yerini dünya yurttaşının alması ile birey aynı anda birden fazla devletin yurttaşı olacaktır. Stoacılar, "kent yasalarının üzerinde yer alan ve aklın yasalarına göre düzenlenmiş bir dünya kenti yasasına inanmaya" çağıracaktır. Helenistik döneme gelindiğinde eski sitelerde etkinliklerin bir aktörü olan yurttaşlar artık birer seyirci halini alacaktır. Kentlerin zenginleşmesi, otoriter- despot yönetimlerde olduğu gibi yeniden görkemli anıtlarla donatılacaktır. Fakat Romalılar yeni bir kent kurarken ilk olarak dikdörtgen biçimindeki kentin sınırlarını saptayacak ve onu bir düzen içerisinde duvarla örecektir. Artık kentler, hamamları, arenaları, kemerleri ile birbirine benzemektedir (s.41). Romalılar dönemi kent mekânını ele alan yazar, bu bölümde sınıf çatışmasının şiddetli göstergelerinin kent mekânından okunabildiğine değinmektedir. Site devletlerinin spor oyunlarının yerini *ölüm gösterilerinin* alışı, zengin-fakir, fark etmeksizin bu gösterileri izlemek yurttaş olmanın temel şartı olacak ve artan gösteri kültürü yurttaşları birbirlerini boğazlayan insanları seyretmenin fanatiği haline getirecektir (s.44).

Sonsuz tekrar düşüncesinin terk edilme sürecinin ele alındığı *Kentin Tanrısından "Tanrı'nın Kenti"ne* başlıklı bölümde, Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle başlayan ve Kilise'nin otoritesi ile biçimlenecek olan Ortaçağ kentine gidilen süreç işlenmektedir (s.45-48). Kitabın, "*Kentin Havası Özgür Kılar*" başlıklı bölümünde ise, X. yüzyıldan itibaren, kale-kentler etrafında gelişim gösteren yerleşim alanları üzerinde durulmaktadır. Bu anlamda bu tür yerleşim yerleri dış saldırılara karşı kale-kent halkını koruyacak ve geçim yalnızca topraktan sağlanacaktır (s.48). Ancak kısa bir süre sonra gezici tüccarlar, yolculukları sırasında sığındıkları kale-kentleri zengin kentler haline getirecektir. Kentlerin havasının insanı özgür kıldığı yerler haline gelmesi ise insanları feodal düzen dışında diledikleri yerde yaşama imkânı veren kişisel özgürlük hakkının kazanılması ile mümkün olacaktır (s.50). Artık feodal dikey hiyerarşinin yerini yatay bir toplum alacaktır (s.50).

Kitabın, *Monarşi Geliyor Caddeler Genişliyor* başlıklı bölümünde mutlakiyetçi devletin *feodal anarşi ve kentsel anarşiye* son vererek düzen sağlaması ile kentlerin yeni iktidar biçimini yansıtan şekilde yeniden tasarlanması ele alınmaktadır. Ortaçağ kentinin kendine has kapalı yapısı yükselen monarşiler karşısında tutunamamış ve çözülmeye başlamıştır (s.56-57). Bu çözümlüş sürekli ve düzenli ordulara sahip mutlak monarşilerin ortaya çıkışını getirecektir. Kent mekânı dönemin ideolojisini ortaya dökülecek ve kentin merkezi fabrika olacaktır (s.61-62).

Yazar, ticaret ve endüstri merkezi olan Batı Avrupa’da ilk makinelerin ortaya çıktığı ve kırsalın boşalmaya başladığı yüzyılları kitabın, “*Yok Ülkenin Sıkıcı Kenti*” başlığını taşıyan bölümünde ele almaktadır. Yazara göre, zenginlerin daha da zenginleştiği yoksulların daha da yoksullaştığı bu dönemde “Kıyametin Atlıları” herkes için bir yeryüzü cenneti kurma idealine dalar. Yazarın “Kıyamet Atlıları” olarak adlandırdığı kişiler Rönesans hümanistlerinden başkası değildir. Thomas More’ da dönemin içinden çıkılmaz yapısını “Ütopya” ile aşmaya çalışacaktır. More, tasarladığı kentinde, insanları sistematik bir şekilde örgütlenmiş kent mekânına hapsetmektedir. Üstelik ülkenin her kenti birbirinin kopyasıdır. İnsanlar birbirinin kopyası olan evlerde yaşamlarını sürdürecektir ve yaşamlarını değişmez bir *eşitler sitesinde* sürdürecektir (s.62-64). Yazar, More’un ütopyasının anlamsızlıklar üzerine tasarlanmasını eleştirmiş ve insanların ütopyaдан uzak bir yaşamı tercih ettiklerini vurgulamıştır (s.65).

Kitabın, *Endüstri Kenti* başlığını taşıyan bölümü ile birlikte ideal kent arayışlarının kavramsal ele alınışının hızlandığını görmekteyiz. Bu anlamda Endüstri Devrimi’nin üretim olgusuna verdiği önem, sınıf ayrımını derinleştirecek ve kent mekânları, toplumsal çatışmayı görünür kılacaktır. Artan kent nüfusu üretimin hızlanmasını gerekli kılacak ve fabrikaların önlenemez yükselişi başlayacaktır. Bu fabrikalarda çalışanlarsa yoksulluğu sembolize edecektir. Kent mekânı ise yoksulluk ve zenginliğin karmaşası ile biçimlenecektir. Kent mekânı ilk defa bu dönemde aydınlar tarafından isyanın odak noktası haline gelecektir. Şehircilik kavramı ilk defa ele alınacak ve kentlerin sorunlarının çözümü için ideal kent arayışları başlayacaktır (s.66-71). Yazar, kitabın “*Olmayan Bir İnsana İdeal Bir Kent*” başlığını taşıyan bölümünde ise endüstri devriminin ortaya çıkardığı kentler için ideal kent arayışlarını karşılaştırmalı olarak işlemektedir. Bu anlamda, Saint-Simon’un “Ütopik Sosyalizm”i, Cabet’in her şeyi önceden düşündüğü hiçbir şeyi rastlantıya bırakmadığı “Merkezi Sosyalizm”e dayanan önerileri, Robert Owen’in “New Harmony”si, bu bölümde işlenen kent ütopyalarından bazılarıdır (s.71-78).

İdeal kent arayışları kitabın, *Nostalgik -Kültüralist Yaklaşım ve Kropotkin: “Geleceğe Kural Konamaz”* başlıklı bölümlerinde hızlanmaktadır. Bu anlamda XIX. yüzyılın sanayi kentini eleştiren yaklaşımlar *Nostalgik- Kültüralist Yaklaşım* başlığı altında işlenmektedir. Yazar, bunun başlangıcını ise Françoise Choay’ın “kültüralist” anlayışı ile vermektedir. Bu yaklaşımın temelinde endüstri kentini *hasta* olarak nitelemesi yatmaktadır. Hastalık ise bir örnek kent ile aşılabılır. Bu yaklaşım İngiltere’de Pugin’den esinlenerek, John Ruskin ve William Morris tarafından geliştirilmiştir. Kültüralizm, kapitalizme ve makineleşmeye karşı çıkmış ve eski kentin organik birliğini savunmuştur (s.87-88). Bu bölümde ele alınan konuların özünde ilerici şehircilik örnekleri ve kültüralist yaklaşım yer almaktadır. İlerici şehircilik örnekleri, ideal insana yaraşır kenti; oturma, çalışma, dinlenme gibi kullanım biçimlerine ayırırken, kültüralist yaklaşım maddeci uygarlığa karşı kültürü, *mal* karşısında *eseri* savunmuş, ortaçağ kentlerini örnek alan organik kentler tasarlamıştır. Yazar, iki yaklaşım arasındaki farklılığa rağmen, iki yaklaşımında kent ile birlikte toplumu da değiştirme kaygısından dolayı eleştirmektedir. Kentin indirgenebilir bir nesne olarak ele alınmasına yönelik Marx ve Engels’in yanı sıra Kropotkin tarafından gelen eleştirilere yer vermiştir. Kropotkin *ilerici ütopyaların* havasını solunamaz görmektedir ve “*Geleceğe Kural Konamaz*” diyerek önceden sınırları saptanmış, insanların yaşamlarını komüne adadığı ütopyaları herkesi bir çatı altında yaşamaya zorladığı için eleştirmektedir (s.92-93).

Yazar, Kropotkin'nin ütöplast sosyallstlere yönelik eleştirilerini sürdüren Marx ve Engels'in yaklaşımalarını ise kitabın *Marxizm ve Kent* başlığını taşıyan bölümünde ele almaktadır. Yazar, iki düşünürün birlikte kaleme aldığı "Alman İdeolojisi" ve "Manifesto" adlı eserlerinde ütöplast sosyallstlere yönelik tutumlarına yer vermektedir. Buna göre, "*Kent ve kır ayrımı en büyük maddi ve entelektüel işbölümü olduğundan, işbölümünü kaldırmaya yönelik devrimci mücadelenin amacı da bu ayrımın ortadan kaldırılması olacaktır.*" Bölümde, Marx ve Engels'in ütöplast sosyallstlere getirdiği eleştirilere yer verilmesi ve her iki düşünürün ideal kent tasarılarına yönelik yaklaşımlarına odaklanması kavramsal çerçevenin anlaşılması açısından önemlidir. (s.94-98). Yazar, kitabın *Militer Şehircilik* başlığını taşıyan bölümünde ise Engels'in eleştirileri sürdürülüyor ve işçi-emek-mülkiyet gibi kavramlara yönelik bir "ideal olan" arayışına yer veriyor. Artık sınıf çatışmasının kent mekânından okunur hale geldiği Avrupa kentleri için *örnek kentler* geliştiriliyor. Bir tür yenileme çabası olarak ifade edebileceğimiz bu süreç ise militarist kentin kurucusu Haussmann'ın "Paris"i yenileme hareketi ile başlamaktadır (s.99-109).

Yazar, kitabın "*Hayatı Değiştirmek Kenti Değiştirmektir*" başlıklı bölümünde, Endüstri Kenti'nin kent mekânını kontrolsüz biçimde ele geçirmesi ile başlayan ideal kent arayışlarının ulaştığı noktayı işlemektedir. Bu anlamda kitabın en geniş kapsamlı bölümü olduğunu ifade edebiliriz (s.109-142). Kübizm ve Fütürizm akımlarının kent mekânını konu edinen anlayışı ile kentler hiç olmadığı kadar hayalperest kent ütöplastlarının karalama tahtası haline gelecektir. Fütürizmin köktenci tutumu ve yeni kentlerin yeni biçimlerde ortaya çıkışını sağlayacak ancak şiddete yönelik çağrısı onu faşizme yaklaştıracaktır (s.113-115). Öte yandan Rus Devrimi ile birlikte Rusya'da ütöplast sosyallstlerin hayalperest çalışmalarına ev sahipliği yapacaktır (s.113). Bu bölümde ayrıca, aile kavramını ele alan ütöplastların ideal komün evleri tasarıları işlenmektedir. İnsanı bir makine gibi, sistematik bir yaşama mahkûm eden bu ütöplastların insan yaşamının biçimlendirmesi yönünden yazarın eleştirisini alacaktır (s.122-132). Yazar, despotların kendilerini mimar olarak görmelerine de değinmektedir. Buna göre bir toplum mimarı olan despotlar, istedikleri insanı istedikleri yapılarda, kentlerde biçimlendirecektir (s.141).

Kitabın, *Çağdaş "Mimar-Demiurgos"lar* başlığını taşıyan bölümünde mimar ve şehirci ütöplastların ideal kent arayışlarındaki tarihsel değişimler ele alınmakta ve kent mekânına yönelik yaklaşımların sürekli bir devinime girdiği üzerinde durulmaktadır. Bu anlamda, önceden en ince ayrıntısına kadar düşünülmüş kent tasarılarının başarısız olmasının altında yatan neden mimar-şehircinin kendini toplumun mimarı olarak görmeye başlaması yani despotlaşmasıdır. Bu despot mimar-şehirciler toplum içerisinde hâkim aktör haline gelmesi ve insanı bir makine olarak gören ütopyayı aşmayan tasarıları artık çözülmeye başlayacaktır. Bölümde ağırlıklı olarak ideal kent tasarısı idealini sürdüren ve topluma sürekli bir müdahaleyi savunan mimar-şehirciler ile gerçek bir kentsel yaşamı savunan, insanların yaşamlarının standartlaşmasına karşı duran yaklaşımlar ele alınmaktadır (s.142-154).

Yazar kitabın, *Mimaride Katılım* başlıklı bölümünde, 1968'li yıllardan itibaren gelişim gösteren yeni şehircilik ve öz yönetim kavramları üzerinde durmakta ve mimar-şehircilerin, *mimar-demiurgosluktan* vazgeçme sürecini işlenmektedir (s.155-158). Kitabın son bölümü olan *Demokrasi İçin Yeni Bir Mücadele: Kentsel Hareketler* başlıklı bölümde ise gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerdeki konut sorunlarında devletlerin farklı yaklaşımları ele alınmakta, şehir,

katılım, yönetim gibi kavramlar kent açısından işlenmektedir (s.164-166). Bu bölümde ayrıca, kentsel hareketlerin işlevlerine ve etkisine değinilmektedir. Bu anlamda; konut, sağlık, eğitim, tüketim, kültürel hayat, kentsel hareketlerin konusudur. Kentsel hareketler, “Kentlilerin dışında belirlenen kentsel politikalar karşısında katılım ilkesinden hareketle demokratikleşmeyi” savunurlar. Yazara göre, “Günümüzde çoğulcu demokrasi, ancak bu karşı iktidarların işe katılmasıyla gerçek anlamını bulabilir.” Yazar, ayrıca yerel yönetimlerde demokrasi ve katılımı sosyolog ve şehircilerin kentsel hayatın demokratizasyonunda kentliler, teknisyenler ve seçilmişlerin iş birliği yapmaları yönündeki çağrısına da değinmektedir (s.167-170).

Sonuç olarak tarihsel süreç içerisinde kentlerin geçirdiği dönüşümler kitapta kent mekânının aktörleri üzerinden işlenmektedir. Bu aktörler kimi zaman despot bir yönetici kimi zaman bir halk meclisi kimi zamanda kendisini toplumun üzerinde gören bir plancıdır. Ancak aktörler değişse de ele alınan ve işlenen konu değişmemektedir: İnsan ve ideal kent mekânı! Bu iki konu yazar tarafından yalnızca bir olay ve değişim olarak işlenmemiş derinlemesine bir tahlil sonrasında karşılaştırmaya dayalı olarak ele alınmıştır. Kitap bu noktada kendisini yalnızca *kent çalışmaları* alanına sıkıştırmamakta tüm sosyal bilim disiplinlerini düşünmeye itmektedir.

Kitabın ilk baskısını 1990 yılında yaptığını düşünürsek, yazarın ele aldığı konular günümüz kentlerine ışık tutmakta, insan-çevre ilişkisinin kent mekânı üzerinden tahrir edilmesi noktasında bizleri uyarmaktadır.

Kürşat Bumin hocamızın anısına saygı ile...